

delavskega gibanja v ZDA: »Nisem aktiven radikalec, nisem niti član kateregakoli sindikata, vendar pa so moje simpatije z delavstvom, na drugi strani pa ne obsojam kapitalističnega sistema vse povprek«. Zanimivo je v tem okviru predstavljena tudi Adamičeva ideja vrnitve ameriških priseljencev in njihovih potomcev v Evropo po drugi svetovni vojni z namenom, da bi pomagali pri njeni obnovi v drugi svetovni vojni porušene Evrope. V tem okviru avtor obravnava tudi Adamičevo dejavnost med drugo svetovno vojno in njegovo podporo Titovim partizanom od decembra 1942 naprej. Vendar pa avtor ne pozna celote gibanja južnoslovanskih Američanov, saj mu je neznanje slovenščine onemogočilo, da bi prebral knjigo pisca teh vrstic o ameriških Slovencih in NOB v Jugoslaviji.

Posebno poglavje je posvečeno »problemu« druge generacije izseljencev v ZDA. Schiffman ob Adamičevih pogledih na probleme druge generacije predstavi tudi teorije drugih avtorjev, ki segajo v trideseta pa tudi v devetdeseta leta 20. stoletja.

V zadnjem, petem poglavju avtor obravnava Adamiča kot zagovornika integracije in homogenizacije ameriške družbe. Pri tem citira Adamiča, ki je nekje zapisal: »Sem za integracijo in homogenizacijo, za izginotje danes zelo jasno definiranih skupnosti kot otokov in za postopno združitev vseh skupnosti v narod, ki bi naj kulturno in duhovno predstavljal združitev vseh ras in narodov«. Schiffman pri tem ugotavlja, da Adamiča ne moremo enačiti z zagovorniki »talilnega lonca«, saj je omenjeni citat iztrgan iz konteksta zagovarjanja nadaljnjega obstoja etničnih skupnosti. Pri tem avtor primerja Adamičeva stališča s klasičnimi stališči, ki sta jih predstavila tudi Michael Novak (v knjigi *The Rise of the Unmeltable Ethnics*, 1971) in Werner Sollors (v knjigi *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*, 1986).

Knjiga *Rooting Multiculturalism: The Work of Louis Adamic* predstavlja prijetno novost za raziskovalca življenja in dela Louisa Adamiča. Vendar pa moram pri tem ugotoviti, da avtor zaradi neznanja slovenskega jezika ne upošteva večine izsledkov slovenskih raziskovalcev iz Slovenije. Prav tako pa ne upošteva niti vseh prispevkov slovenskih avtorjev, ki so bili natisnjeni v ameriških znanstvenih revijah v angleškem jeziku. Avtor kljub svojemu študiju ameriške literature in njene zgodovine vendarle ni zgodovinar in kot takšen tudi ne upošteva številnih del ameriških zgodovinarjev, ki se nanašajo na prvo polovico 20. stoletja.

Matjaž Klemenčič

Božo Repe, **Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma**. Ljubljana : Založba Sophia, Ljubljana, 2003. 330 strani.

Knjiga Rdeča Slovenija obravnava slovensko zgodovino od leta 1945 do leta 1990 v širšem jugoslovanskem okviru. Knjiga temelji na raziskovanjih, ki jih je prof. dr. Božo Repe opravljal v zadnjem desetletju in pol, njihove rezultate pa objavljala v samostojnih publikacijah, znanstvenih revijah in časnikih ter posredoval v referatih in predavanjih doma, v različnih evropskih državah in ZDA. Avtor je delo koncipiral tako, da na začetku išče korenine »rdeče Slovenije« v Sovjetski Rusiji, svoji vzornici v obdobju neposredno po drugi svetovni vojni, revolucionarno idejo pa v uvodnem prispevku postavlja v širši kontekst revolucionarnih gibanj v 20. stoletju, v »galop rdeče konjenice«, kot ga je naslikal znani ruski slikar Kazimir Severinovič Malevič, čigar slika je tudi osnovni motiv za naslovnico. Avtor se tu sprašuje ali tragična bilanca 50 milijonov žrtev, kolikor so jih naštel avtorji Črne knjige komunizma, »pomeni dokončni in popolni potop ene od največjih utopij v 19. in 20. stoletju«, iz tuje literature pa opozarja tudi na tezo, da zmaga liberalne ideologije nad drugima dvema ideologijama, komunizmom in fašizmom, »pomeni, da živimo v najboljšem od vseh svetov in alternativ preprosto ni«, in končno še na tezo, da naj bi »razredni spopad 20. stoletja zamenjal svetovni spopad civilizacij v 21. stoletju« (str. 18).

Drugo poglavje je namenjeno odnosu Slovencev do komunizma oziroma socializma, ki ga pisec v obliki tez in protitez razdeljuje v obdobja med obema svetovnim vojnama, v času druge svetovne vojne, neposredno po drugi svetovni vojni, po sporu z informbirojem, v sedemdesetih in osemdesetih letih ter po koncu socializma in uvedbi večstrankarstva. Ugotavlja, da so komunizem oziroma socializem Slovenci doživljali zelo intenzivno in da je od časov, ko je na Slovenskem obstajal šele kot ideja

oziroma politični program, preko obdobja, ko je bil z revolucionarnimi ukrepi vpeljan, do postsocialističnih časov doživljal tako izničujoče kritike kot euforične hvalnice. Oboje, tako hvala kot kritika sta seveda odvisna od obdobja oziroma od tega, za kakšno obliko ali razvojno stopnjo je šlo. V času med obema vojnama je tako npr. na eni strani teza, da je boljševiški sistem, ki je nastal z oktobrsko revolucijo v Rusiji najbolj pravičen in demokratičen sistem in da bo prevladal v svetu, protiteza je da je zločinski, brezverski in Slovencem sovražen, kar se z ravni ideološkega in političnega boja med drugo svetovno vojno intenzivira v državljanski spopad. Po drugi svetovni vojni je najprej euforično hvaljen sistem ljudske demokracije oziroma administrativni socializem po sovjetskem vzoru, po sporu z informbirojem pa odvržen in zaničevan. Podobna zgodba se ponovi po obračunu s t.i. partijskim liberalizmom in uvedbi delegatskega sistema. Po koncu socializma se še vedno nekako soočata teza, da je v Sloveniji petinštirideset let vladal komunistični totalitarizem, ki je v svojem bistvu ostajal nespremenjen in protiteza, da je bil socializem v Sloveniji in Jugoslaviji zlasti od šestdesetih let dalje v glavnem dober sistem, ki je omogočal visoko socialno zaščito, enake možnosti za zaposlitev in relativno dober standard. Pri ljudeh srednje in starejše generacije gre največkrat za mešanico slabih in dobrih izkušenj. Izrazito negativno je ocenjeno obdobje neposredno po drugi svetovni vojni: poboji domobrancev in obračuni z drugimi političnimi nasprotniki, sodni procesi in druge oblike represije, prijaznejšo obliko in boljšo oceno pa dobiva obdobje od šestdesetih let dalje, ko Jugoslavija postane nekakšna mešanica samoupravnega socializma z močnimi zahodnimi vplivi v vsakdanjem življenju, stanovanjski in drugi kulturi, oblačenju in preživljanju prostega časa. Usoda in položaj posameznikov v posameznih obdobjih pa se pogosto kažeta tudi v njihovih ocenah zgodovinskih znanstvenih in strokovnih del.

Poglavja, ki sledijo, obravnavajo politični razvoj v Sloveniji od sistema ljudske demokracije, preko reformiranih oblik socializma v petdesetih in šestdesetih letih do t.i. delegatskega sistema v sedemdesetih letih in nato nastanka večstrankarstva konec osemdesetih let. Prikazan je način delovanja »javne« oblasti, vključno z volitvami. Ob tem naj obudim zgodovinski spomin zlasti na volitve v šestdesetih letih, za katere je avtor zapisal, da so bile med leti 1945 in 1990 najbolj demokratične. Leta 1965 sem bil ob protikandidatu izvoljen za poslanca prosvetno-kulturnega zbora slovenske skupščine. K ugotovitvi (str. 48), da so se poslanci čutili zavezane predvsem volivcem, izvoljen sem bil v domžalski občini, in ne partijskim forumom, bi dodal, da smo bili pri svojem delovanju vezani tudi na delovne organizacije, v katerih smo bili zaposleni. Z ljubljanske univerze sva bila tedaj le dva poslanca, rektor in jaz kot mlad asistent. Pri skupščinskem delu, od reševanja vsakdanjih univerzitetnih oziroma fakultetnih študijskih, gmotnih in organizacijskih problemov do fundamentalnega vprašanja položaja univerze ob oblikovanju izobraževalnih skupnosti, sem se čutil odgovornega predvsem za udejanjenje stališč pedagoško-znanstvenega sveta Filozofske fakultete. Spominjam se tudi primera izjemno uspešnega lobiranja ob preoblikovanju Višje komercialne šole v Mariboru v visokošolsko ustanovo leta 1969, ko so tudi poslanci iz Gorenjske in Dolenjske, po posredovanju direktorjev tamkajšnjih podjetij, iz katerih so vodilni uslužbenci ob delu študirali v Mariboru, odločno podprli takojšnje sprejetje ustreznega zakona po skrajšanem postopku, medtem ko sva le z rektorjem menila, da je treba predhodno pridobiti tudi mnenje Ekonomske fakultete. Poznavanje skupščinskih metod dela mi je kasneje koristilo pri preučevanju začetkov slovenskega parlamentarizma med vojnama, seveda ob upoštevanju temeljne razlike glede funkcioniranja parlamenta v pogojih enostrankarstva in strankarskega pluralizma, ki je bil od delovanja slovenskih oblastnih skupščin, mariborske in ljubljanske, konec dvajsetih let, ponovno uveljavljen šele s skupščinskimi volitvami leta 1990. Avtor je kot najbolj viden izraz konflikta med poslanci, ki so bili vsi privrženci socialistične družbene ureditve, in vladajočo strukturo, izpostavil t.i. afero 25 poslancev, ki so leta 1971 predlagali svojega kandidata za novoustanovljeno predsedstvo SFRJ, med poglavitnimi pobudniki akcije pa je bil domžalski poslanec Cene Matičič. Ker so se volitve v teh »liberalističnih« časih preveč približale klasičnemu parlamentarnemu sistemu, so leta 1974 uvedli delegatski volilni sistem, ki je nato veljal do konca druge Jugoslavije. Ta »naj bi omogočil kar največjo politično angažiranost ljudi, dejansko pa je le prikrival monopol zveze komunistov oz. ozke skupine vodilnih politikov« in je dejansko pomenil »vrh samoupravnega korporativizma« (str. 49).

Ob načinu delovanja »javne« oblasti je avtor osvetlil tudi zakulisno politično delovanje, frakcijske boje v komunistični partiji oziroma zvezi komunistov, reformne procese od druge polovice osemdesetih let dalje in odnose med posameznimi politikami. Obenem lahko sledimo različnim oblikam nestrankarske opozicije od zgodnje povojne, s katero so oblasti hitro obračunale, do kulturniške, zbrane okrog

revij kot so Revija 57, Perspektive in Nova revija, do nastanka raznih alternativnih gibanj in civilne družbe v osemdesetih letih, ki je nazadnje pripeljala do nastanka zvez in strank. Posebni poglavji sta namenjeni študentskemu gibanju ter katoliški cerkvi, kjer pisec sledi dogajanju od izjemno zaostrenega odnosa v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, do partnerstva, ki se je postopoma ustvarilo v osemdesetih letih.

Vzporedno z orisom političnega dogajanja sledimo položaju Slovenije v jugoslovanski federaciji, od formalno federalnega v resnici pa centralističnega sistema, ki je bil vzpostavljen po drugi svetovni vojni, do prizadevanj za resnično federalizacijo v šestdesetih letih, ko je bilo tudi konec dotedanje monolitnosti v jugoslovanskem vodstvu. Vrh je ta proces dosegel z ustavo iz leta 1974, ki je položaj Slovenije in drugih republik umeščal nekje med federativnostjo in konfederativnostjo, vendar za ceno političnega zatrtja »liberalnih procesov« v zvezi komunistov in v družbi. Zadnji del sintetično obravnava mednacionalne konflikte v osemdesetih letih in razpad države ter vzroke za konec slovenskega bivanja v Jugoslaviji.

Drugi del knjige je namenjen nekaterim vidnim politikom iz obdobja socializma. Vež z izvorom, komunistično Rusijo oziroma Sovjetsko zvezo vzpostavlja Josip Visarionovič Stalin, ki je slovenske in jugoslovanske komuniste navdihoval v obdobju med obema vojnama, med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej, dokler leta 1948 ni prišlo do spora z informbirojem, ko je postal najbolj osovraženi politik, hkrati pa med jugoslovanskimi komunisti povzročil tudi velike travme, saj so se morali odločati med njim in Josipom Brozom-Titom, ki je opisan v naslednjem poglavju. Sledijo biografije Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča, Staneta Kavčiča, Staneta Dolanca in na koncu reformističnega Milana Kučana, ki je po uspešnem »mehkem« prehodu v večstrankarski sistem postal prvi neposredno izvoljeni predsednik predsedstva. Biografija najbolj znanega slovenskega disidenta Jožeta Pučnika je smiselno vključena v poglavje o kulturniški opoziciji ob obravnavi Revije 57 in Perspektive. V biografijah pisec ne sledi zgolj političnemu dogajanju, političnemu profilu in odločitvam politikom, temveč skuša tudi s prikazom odnosov med njimi, zasebnega življenja, značajskih lastnosti in navad razložiti vzgibe za njihovo ravnanje. Ob tem naj opozorimo, da so tudi v podpisih k slikam okarakterizirani še nekateri pomembni politiki, prav tako pa so z njimi ilustrirani nekateri pomembni dogodki v obravnavanem času. Tako so npr. v podpisu k fotografiji Edvarda Kocbeka navedeni njegovi očitki komunistom glede absolutne politične prevlade, nasilnih sprememb socialne strukture in pobojev domobrancev.

Knjiga Rdeča Slovenija na zanimiv in poveden način prikazuje slabe in dobre strani sistema, v katerem so Slovenci preživeli petinštirideset let, usodno pa jih je ideja komunizma zaposlovala že dobri desetletji prej, še posebej pa med drugo svetovno vojno. Zaključeni zgodovinski proces avtorju omogoča, da problematiko obravnava z distanco, hkrati pa se zaveda, da je to še vedno obdobje, ki ga srednje in starejše generacije doživljajo čustveno, bodisi v pozitivnem, bodisi v negativnem smislu, medtem ko mlajšim generacijam »rdeča Slovenija« pomeni zgolj tisto, kar se morajo naučiti v šoli, čez to pa jim zanimanje pogosto ne seže.

Dragocena priloga knjige je izbrana literatura v slovenskem jeziku, ki omogoča zahtevnejšim bralcem bolj celovito in poglobljeno vedenje ne le o obravnavanem obdobju, temveč tudi o značilnostih življenja Slovencev v prvi, monarhistični Jugoslaviji med vojnama, kar je pomembno tudi zato, ker so se že tedaj pojavili in zaostriili številni državnoopravni, nacionalni, gospodarski, socialni in kulturni problemi, ki so jih v novih razmerah reševali v drugi Jugoslaviji, v končni konsekvenci neuspešno. Navedena dela pa tudi kažejo, da je slovensko zgodovinopisje pri preučevanju sodobne zgodovine zlasti v zadnjih obdobjih doseglo velike uspehe, pri čemer ima posebno tehten delež prof. Repe, ki je zlasti čas od druge svetovne vojne do samostojne Slovenije obdelal v monografijah, razpravah in člankih ter ga osvetlil tudi preko znanstvenih izdaj virov. Obravnavana knjiga, napisana z »esejističnim« pristopom oziroma brez znanstveno-kritičnega aparata, s smotnim izborom relevantnih podatkov in tehtnimi analizami pomembnih tokov in dogodkov ter osebnosti, pa kaže njegovo med znanstveniki prej redko kot pogosto sposobnost, da rezultate svojih znanstvenih raziskav posreduje tudi v takšni obliki, ki pritegne zanimanje širokega kroga bralcev.